

UOT 372.3/4

DƏRSDƏNKƏNAR TƏDBİRLƏRDƏ KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRDƏ EKOLOJİ MƏDƏNİYYƏTİN FORMALAŞDIRILMASININ İMKAN VƏ YOLLARI

Pakizə Əlibala qızı Cavadzadə
Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı
ORCID: 0009-0002-8734-1029
E-mail: cavadzade.cavadzade@mail.ru

Açar sözlər: ekologiya, kiçikyaşlı, qlobal, oyun, dərşdənkənar.

Ключевые слова: экология, младшая, глобальная, игровая, внеклассная.

Key words: ecology, junior, global, game, extracurricular.

Orta ümumtəhsil məktəblərimizdə dərşdənkənar tədbirlərdə ekoloji mədəniyyəti aşılamaqla bağlı məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil işlərin aparılması vacibdir. Unutmaq olmaz ki, bu günümüzdə yaşayan və işləyən hər bir adama ətraf mühitin qorunması və onun sərvətlərindən qənaətlə istifadə və anlayışların verilməsinə elə kiçik yaşlardan başlanılmalıdır. Çünki orta məktəbi bitirmiş şagirdin təbiəti sevən, onun sərvətlərindən qənaətlə istifadə edən mütəxəssis olması üçün ekoloji biliklərin böyük əhəmiyyəti vardır. [5, s. 45-47]. Deməli, təlim prosesində ekoloji tərbiyə ilə bağlı məlumatların kiçikyaşlı məktəblilərə çatdırılması ilə kifayətlənmək düzgün sayıla bilməz. Ona görə ki, bir təlim saati müddətində öyrədiləcək mövzudakı məlumatların hər biri haqqında şərhlər aparmaq, eləcə də şagirdlərə təbiət hadisələri ilə bağlı verilən məlumatların ekoloji tərbiyə baxımından izah edilməsi imkan xaricindədir. Bunun üçün dərşdənkənar tədbirlərdə kiçikyaşlı məktəblilər üçün son dərəcə aktual hesab edilən ekoloji bələlər haqqında son məlumatları çatdırmaq pedaqoji cəhətdən düzgün sayılır.

Belə məlumatlar içərisində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandanımız İlham Əliyev cənablarının uzaqgörən siyasəti, ciddi cəhdi, yorulmaz fəaliyyəti, dəmir iradəsi və polad yumruğu sayəsində 44 günlük müharibədə qazandığımız qələbədən sonra erməni faşistlərinin vandal hərəkətləri nəticəsində Qarabağın ekoloji mühitinin darmadağın edilməsi ilə bağlı kiçikyaşlı məktəblilərə ətraflı məlumat vermək lazım gəlir. Topxana meşəsinin qırılması, su hövzələrinin çirkəndirilməsi, Suqovuşanda təxribat işlərinin aparılması, ağacların kəsilməsi, yaşıllıqların məhv edilməsi, Cəbrayılın, Ağdamın, Füzulinin, Zəngilanın, Kəlbəcərin, Laçının, Qubadlının və Şuşanın ekoloji mühitinə təcavüz edilməsi nəticəsində Qarabağımızın nadir bitki və heyvanat aləmi məhv edilmişdir. Belə vandalizmə qarşı mübarizə tədbirləri haqqında da şagirdlərə mütəmadi məlumatların verilməsi zəruridir.

Artıq Qarabağımızın ekoloji mühitinin bərpa olunması ilə bağlı məqsədyönlü işlər aparılır. Yəni Qarabağın bütün bölgələrində ağaclar əkilir, bağlar, parklar salınır, su hövzələri təmizlənir, başqa sözlə desək, bölgənin bütün ekoloji mühitin yenidən bərpa edilməsi ilə bağlı məqsədyönlü, planlı, mütəşəkkil işlər həyata keçirilir. Uşağın bir şəxsiyyət kimi formalaşması, əməyə hazırlanması, zehni, əqli, fiziki, estetik, ekoloji, hüquqi və iqtisadi tərbiyəsi məktəblə yanaşı, ailələrin də diqqət mərkəzində durarsa, bu yolda xeyli uğur qazanmaq olar. Məktəbdə və bağçada uşağın təlim və tərbiyəsi ilə mütəxəssislər ailələrdə olduğundan çox daha planlı şəkildə məşğul olurlar [1, s. 48].

Uşaq ağıllının və xarakterinin formalaşdığı dövrdə məktəb ona günümüzün tələblərinə uyğun şəkildə təhsil verir. Uşağın dünyagörüşü formalaşdırılır. Əlbəttə ki, ayrı-ayrı ailələrdə

məktəbə gələn uşaqların hamısında ekoloji mühitə eyni cür münasibətin başlanılması mümkün sayıla bilməz. Başqa sözlə desək, ailələrin bir qisminə məktəbə gələn uşaqlar ətraf mühitə qayğılı münasibət bəsləmək haqqında təsəvvürə malik olmadığı müşahidə olunursa, bir qisminə torpağı, yaşıllıqları, o cümlədən, ağacları, gülləri, çiçəkləri, su hövzələrini qorumağa olan maraq-meyllərini də müşahidə etmək olur. Ona görə ekoloji mühitə dair təsəvvürləri az olan uşaqları təlim prosesində müəyyənləşdirib, onlarla məqsədəuyğun iş aparmaq lazımdır. Belə uşaqları dərstdən və məktəbdənkənar tədbirlərə cəlb etməklə onlara ekoloji mühitə qayğıkeş münasibəti bəsləməyi öyrətmək olar. Bunun üçün ekoloji tərbiyə ilə bağlı gecələrin, görüşlərin, disputların, dəyirmi ağillərin, şagird konfranslarının, xüsusilə ekoloji mühitə ekskursiyaların və ekoloji oyunların təşkilinə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil olaraq yanaşılması zəruri sayılır.

Ona görə ki dərstdənkənar tədbirlərdə kiçikyaşlı məktəblilər:

— ekoloji mədəniyyəti formalaşdır

— təbiət hadisələrinə məqsədyönlü şəkildə yanaşır və onlara doğma münasibət bəsləmək öyrənir, güllərə, çiçəklərə, ağaclara, çəmənliklər yaşıllıqlara, bağçalara, dibçəklərə həvəslə, böyük məhəbbətlə qulluq etməyə maraq göstərir.

— təbiət hadisələrinə həssaslıqla yanaşmağı həvəslə öyrənir, təbiətdəki canlılara qayğıkeş münasibət bəsləməyə alışır.

Ekoloji oyunlar zamanı şagirdlər nəinki ekologiya sahəsində öz biliklərini artırır, eyni zamanda təcrübə sayəsində bu elmi daha yaxşı mənimsəyirlər. Ekoloji tərbiyədə ekoloji oyunların əhəmiyyətli səviyyəsindən bəhs etmişik. Ekoloji oyunların tərtibi zamanı diqqət mərkəzində olmalı məqamlar vardır. Bunlar aşağıdakılardır: Öncə oyunun səhnələşdirilməsinə diqqət etmək lazımdır. Oyunun səhnələşdirilməsi iki hissəyə bölünür:

1-ci hissədə əsasən ssenarinin yazılması və təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla onların arasında rolların paylanması. Ssenarini tərtib edərkən rolları şagirdlər arasında doğru şəkildə bölmək lazımdır. 2-ci hissədə əsasən iştirakçıların oyuna daxil edilməsi [3, s. 9]. Oyun zamanı iştirakçıları seçərkən səmərəli nəticə əldə etmək üçün aşağıdakı keyfiyyətlər nəzərə alınmalıdır:

1. Təbiət hadisələrini təhlil edən;

2. Ekoloji tapmacanı tapan;

3. Ekoloji krossvord həll edə bilən.

Rolların paylanması bəzən dəyişilə bilər. Bu əsasən oyunun təşkilatçıları və iştirakçıları bir-birini yaxşı tanımasından asılıdır. Ekoloji oyunlar əyləncəli olmaqla yanaşı həmçinin də bilik verməyinə görə də səciyyəlidir. Ekoloji oyunların təşkili zamanı oyunun maarifləndirici və öyrədici olması üçün bütün ləvazimatlarla təchiz olunmalıdır. Məhz bunları nəzərə alaraq oyundakı vəziyyətlərə nəzarət etmək üçün oyunun gedişinə təsir edən üsulları tapılmalıdır. Rollar bölündükdə iştirakçıların hansı rolu seçməsinə imkan yaratmaq, eyni zamanda onların hansı rola maraqlarını nəzərə almaq lazımdır. Əgər rollar təşkilatçılar tərəfindən paylanılırsa, şagirdlərin inkişaf istiqamətlərini nəzərə alınmalıdır. Uğurlu rolun alınması üçün və şagirdin rola girməsi üç mərhələdən ibarətdir: 1. Hazırlıq mərhələsi; 2. Oyunun məşq edilməsi; 3. Səhnələşdirilmiş oyun. Hazırlıq fərdi və qruplar şəklində keçirilir.

Problemin aktuallığı. Ölkəmizin ümumtəhsil məktəblərində yetişən nəslin ekoloji tərbiyəsinin inkişafına, ekoloji mədəniyyətin formalaşmasına aid bir sıra zəruri işlər həyata keçirilir. Belə ki, orta ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin sırf ekoloji tərbiyəsinə xidmət edən

fənlərin keçirilməsi zəruri sayılmışdır.

Problemin elmi yeniliyi. Kiçikyaşlı məktəblilərdə ekoloji mədəniyyətin aşılınması yollarının qanunauyğunluqları, meyarları və səviyyə göstəriciləri, habelə ehtimal olunan boşluqlar aşkar edilmişdir ki, bu da onların məktəb mərhələsində meydana gəlməsinin qarşısını almağa imkan verir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə ibtidai sinif müəllimlərinə, magistrant və tələbələrə kiçikyaşlı məktəblilərdə ekoloji mədəniyyəti formalaşdırmağa kömək göstərmək məqsədi ilə təqdim edilən iş metodikası ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Ə.Paşayev. Pedaqogika. Bakı: ADPU-nun nəşri, 2007, 600 s.
2. L.Ş. Əmrəhli, N.T. Rzayeva. Uşaq psixologiyası. Bakı, 2010, 280 s.
3. M.Ə. Həmzəyev. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı: "TS", 2006, 169 s.

П.А. Джавадзаде

Факторы, влияющие на успех обучения учащихся Резюме

Само понятие тренировочного успеха достаточно широкое, и при его интерпретации возникают определенные трудности. В определении этого понятия, по мнению О. А. Яшновой, успех главным образом определяется умением выбрать правильную позицию и тактику в критических ситуациях [6]. В учебной деятельности успешный ученик – это тот, кто способен преодолеть свои страхи, трудности, растерянность и неорганизованность, или, наоборот, отличник, тревожный, терзаемый нормативными требованиями и ожиданиями других, не может быть отнесен к успешным. Студента, на наш взгляд, потому что чтение не приносит ему ни радости, ни удовлетворения.

Р.А. Javadzade

Factors affecting students' learning success Summary

It is important to carry out purposeful, planned and organized activities related to inculcating environmental culture in extracurricular activities in our secondary general education schools. It should not be forgotten that every person living and working today should be taught the concepts of environmental protection and economical use of its resources from a very young age. Environmental knowledge is of great importance for the graduated student to become an expert who loves nature and uses its resources sparingly.

Redaksiyaya daxil olub: 27.03.2024